

ГРОМАДЯНСЬКА КУЛЬТУРА ЯК АКСІОЛОГІЧНА СКЛАДОВА РОЗВИТКУ ДИНАМІЧНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ СИСТЕМИ

В умовах соціальних перетворень в Україні особливого значення набувають проблеми формування та розвитку громадянського суспільства, визначаючи країну в глобалізуючому світі. Невід'ємним елементом громадянського суспільства є громадянська культура, яка носить системоутворюючий характер та детермінує як конфігурацію громадянського суспільства, так і швидкість соціально-культурних процесів в ньому, при цьому виступає як важливий якісний індикатор цивілізованості політичної комунікації та практик досягнення політичної мети. Актуалізація сучасного дослідницького інтересу до феномену громадянської культури зумовлена падінням інструментальної ефективності політичних інститутів, які традиційно відповідають за реалізацію функцій досягнення політичної мети, та проблеми соціального конструювання нових політичних інститутів в соціумі.

Кожне суспільство породжує певний вид культури, який продукує відповідні норми поведінки, типи відносин між людьми, ціннісні орієнтації, особистісні та громадські пріоритети. Не є виключенням і громадянське суспільство, яке, з одного боку, привносить у життєдіяльність соціуму громадянську культуру як невід'ємний свій компонент, а з іншого саморозвивається завдяки набуттю її носіями високого рівня сформованості відповідних рис та якостей.

Громадянська культура є особливим різновидом культури, що охоплює всі сфери життя суспільства та репрезентує відносини, які відображають, закріплюють та реалізують головні суспільні цінності та інтереси, формують суспільні погляди, знання та форми участі громадян у суспільному житті держави. Громадянську культуру розглядають як сукупність духовних, моральних якостей, ціннісних орієнтацій та світоглядно-психологічних характеристик особистості. Складовими громадянської культури є

громадянська освіченість, компетентність, активність, зрілість, досвід громадської діяльності [1, с. 31].

Громадянська культура виникає і розвивається разом із громадянським суспільством, продукується його соціальними суб'єктами – громадянами, їх спільнотами, об'єднаннями та організаціями, і в кінцевому рахунку відчутно впливає на формування політичної системи і особливості політичного режиму. Саме у межах громадянського суспільства здійснюється становлення плюралізму, тобто поєднання і врахування інтересів найрізноманітніших соціальних і політичних сил. Тому важливо розглядати громадянську культуру як показник наявного рівня і детермінанту становлення демократії в суспільстві. Виходчи з цього, можна сказати, що громадянська політична культура та політичний режим – це дві відносно самостійні підсистеми політичного, вони впливають одна на одну та не можуть існувати одна без одної. Як зазначає український науковець В. Горбатенко, “дієву модель політичної системи неможливо створити лише через політику, інструментальними засобами. Її можна (і необхідно) творити через культуру, через залучення потенціалу базових цінностей” [2, с. 4].

Порівняльний аналіз трактування поняття “громадянська культура” у зарубіжній та вітчизняній науковій літературі засвідчує, що більшість зарубіжних вчених визначають громадянську культуру як модифікацію політичної, чи демократичної культури, її підвид, або навіть складову. Громадянин розглядається як суб'єкт політичної діяльності та творець демократії. Британські науковці І. Маклін та А. Макмілан стверджують, що громадянська культура – це політична культура, яка має такі характерні риси: 1) більшість громадян визнають авторитет держави; 2) існує загальна переконаність у необхідності виконувати громадянські обов'язки. Громадянську культуру трактують як лояльну політичну культуру, за якою участь у політичному житті поєднана з пасивністю, довірою й повагою до влади. Прихильність до традицій і місцевих цінностей вважають за чинники, які врівноважують участь у загальнодержавному політичному житті [3, с. 144].

Вітчизняні науковці досліджують поняття “громадянська культура” у більш ширшому ракурсі. Громадянська культура охоплює всю різноманітність інтересів різних соціальних груп громадянської сфери суспільного життя, забезпечує гармонійне існування системи “людина-суспільство”, визначає активну громадянську й життєву позицію, соціальну зрілість та суспільно-корисну діяльність особистості, готовність брати участь у суспільно-політичній діяльності на засадах демократизму, терпимості до інакомислення, поваги до законно створених державних інститутів. Виходячи з цього, поряд з політичною культурою, громадянська культура включає в себе також правову культуру, культуру міжетнічного (міжнаціонального) спілкування, культуру націотворення та державотворення тощо. Не може бути громадянської культури без наголосу на універсальності прав людини, пріоритету інтересів особистості, громадянських прав над національними правами і інтересами [4, с. 209-210].

У найширшому розумінні громадянську культуру можна тлумачити як спосіб взаємодії людей в суспільстві. З розвитком громадянської культури суспільство стає громадянським, а особа стає громадянином не лише в юридичному розумінні – як людина, яка має формальні ознаки приналежності до держави, як суб’єкт політико-правових відносин, а й в культурному – людина усвідомлює цю приналежність, визнає власну причетність до суспільства, до національної культури, громадського, політичного, економічного життя, здатна впливати на стан справ у суспільстві тощо. Отже, існує громадянська культура суспільства і громадянська культура особи. Громадянська культура суспільства – це складова частина загальної культури, система громадянських цінностей, що створюються й накопичуються людьми (суспільством) у процесі їх життєдіяльності. Громадянська культура особи – це сукупність громадянського світогляду, системи знань і навичок, що забезпечують цілеспрямовану самостійну діяльність з оптимального задоволення громадянських потреб, це зумовлена громадянською культурою суспільства властивість, що характеризується громадянськими чеснотами. Це громадянська свідомість у дії [5, с. 2]. Сформованість громадянської культури

членів суспільства сприяє: стабілізації на конституційних засадах внутрішнього становища в суспільстві; розробці певного політичного курсу розвитку правового демократичного суспільства у вільному політичному діалозі; вихованню ціннісного ставлення до загальнолюдських глобальних проблем світу, соціальних груп, окремих особистостей, їх діяльності; становленню громадської думки, позитивних стійких мотивів діяльності і вчинків суб'єктів; виявленню високих морально-політичних якостей особистості (чесності, справедливості, відвертості, принциповості, толерантності тощо).

Виходячи з цього, громадянська культура розкривається у трьох взаємопов'язаних аспектах: по-перше, вона, з одного боку, є визначальною силою, а з іншого, – результатом формування громадянського суспільства; по-друге, саме громадянська культура визначає суть, якість взаємодій між громадянами, їх асоціаціями та інтегрує індивіда в громадянське суспільство; по-третє, громадянська культура формує норми, ідеали, цінності, взірці поведінки, які мотивують дії соціальних акторів [1, с. 86-87].

Громадянська культура – це “проекція” культури на сферу громадських відносин. Її складовими є мережа горизонтальних зв'язків між рівними індивідами, їх асоціаціями, норми взаємності та довіра, навички колективних дій та почуття причетності до суспільних справ, обов'язку й відповідальності перед іншими людьми. Ядром громадянської культури є система цінностей і норм життя, утвердження і розвиток яких мають найбільше значення для демократизації суспільства. Серед найважливіших з них: державність, добробут населення, національна безпека, соціальний порядок, законність, рівність, відданість ідеалам свободи, відповідальність перед собою, своєю сім'єю та суспільством, побудова правової держави, громадянський мир тощо.

До основних рис громадянської культури належать: – переконаність громадян у тому, що вони повинні брати участь у політиці, їх віра у свою здатність впливати на уряд і достатня для цього компетентність; – потенційна політична активність громадян, готовність у разі потреби брати участь у політиці, яка поєднується з відносною політичною пасивністю і

непріоритетністю політичної сфери у їх житті; – віра політичних еліт, які ухвалюють політичні рішення, в силу і впливовість громадської думки та громадської участі; – прихильне ставлення громадян до існуючої політичної системи (культура підтримки); – панування відносин взаємної довіри та співробітництва між громадянами, поміркованості й здатності йти на компроміс і кооперацію [4, с. 156].

Підводячи підсумок, потрібно зазначити, що для національного самоутвердження в сучасному світовому співтоваристві Україні необхідне науково-теоретичне осмислення феномену громадянської культури, можливості його безпосереднього емпіричного дослідження в динаміці соціальних змін. Без громадянської культури не може бути громадянського суспільства, і чим сильніші традиції громадянського життя, чим більше вкорінені громадянські цінності, тим міцніше і стабільніше громадянське суспільство. Важливим чинником, що визначає перспективи становлення повноцінного громадянського суспільства з відповідною культурою, виступають історичні традиції, зокрема, практика громадянського життя у суспільстві.

Література:

1. Эрмэ Г. Культура и демократия / Ги Эрмэ. : [Пер. с фр.] – М. : Прогресс: Изд-во ЮНЕСКО, 1994. – 190 с.
2. Горбатенко В. Ціннісні аспекти реформування політичної системи України / В. Горбатенко // Політ. менеджмент, 2007. – №3(24). – С. 4–12.
3. Короткий оксфордський політичний словник [Текст]; пер. з англ. [ред.-упоряд. І. Маклін, А. Макмілан]. – 2 вид. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. – 789 с.
4. Радченко О. В. Ціннісна система суспільства як механізм демократичного державотворення : монографія / Олександр Радченко – Х. : Вид-во ХарРІ НАДУ «Магістр», 2009. – 380 с.
5. Стручкова-Гуменна Л.Б. Особливості формування громадянської культури в західному регіоні України / Л.Б. Стручкова-Гуменна. – Режим доступа: http://www.filosof.com.ua/Jornel/M_60/Struchkova.pdf